Народилося воно кволе, худеньке. Кумасі, що зібрались біля породіллі, хитали головами й над нею, й над дитиною. Ковалиха Шимонова, найрозумніша з усіх, почала втішати хвору.

— Давайте,— каже,— запалю над вами свічку; вже вам не жити, моя кумонько, вже вам треба на той світ лаштуватись. Треба б по ксьондза послати, щоб дав розгрішення.

— Еге ж! — додала інша.— А хлоп'я зараз треба охрестити: воно ксьондза не дочекається, то хоч не вмре нехрещене.

Таке кажучи, жінка запалила свічку, а тоді, взявши немовля, покропила його водою, аж воно почало мружити оченята, й мовила:

— Хрещу тебе в ім'я отця, й сина, й святого духа й даю тобі ймення Ян, а тепер, душе християнська, йди собі, звідки прийшла. Амінь!

Але душа християнська зовсім не хотіла йти туди, звідки прийшла, й залишати худеньке тільце,— навпаки, вона примусила це тільце дригати ноженятами й плакати, хоч так слабенько й жалібно, наче, як розповідали кумасі: "Кошеня чи що таке пищало".

Послали по ксьондза. Він приїхав, зробив своє й поїхав. Хворій покращало. За тиждень вона вже пішла на роботу. Хлоп'я ледве дихало, але все ж таки дихало: лише на четвертому році зозуля відкувала йому навесні хворобу, воно трохи оклигало й сяк-так дожило до десяти років.

Янко був худий і засмаглий, з великим роздутим животом і запалими щоками; лляне, майже біле волосся спадало йому на ясні витріщені оченята, що завжди поглядали на світ так, наче вдивлялися в якусь незмірну далечінь. Узимку Янко сидів у запічку й тихо плакав від холоду, а часом і від голоду, коли в матері не було чого ні в піч поставити, ні в горщик покласти. Влітку він ходив у самій сорочині, підперезаній

крайкою, та в солом'янім брилі, з-під обідраних крисів якого Янко дивився, мов птах, задираючи голову вгору.

Мати, бідна наймичка, що жила, перебиваючись із дня на день, мов ластівка під чужою стріхою, може, й любила його по-своєму, але частенько била й завжди називала підкидьком. У вісім років він уже ходив підпасичем за худобою або, коли вдома не було чого їсти, збирав гриби в лісі. Як його там вовки не з'їли — один бог знає.

Це було дуже несміливе хлоп'я; як усі сільські діти, розмовляючи з чужими, воно клало пальця в рот. Люди навіть не сподівалися, що Янко виросте, а ще менше — що мати колись дочекається від нього втіхи, бо він і до роботи був незугарний. Невідомо, звідки це взялося, але Янка вабило тільке одне в світі — музика. Вона вчувалася йому скрізь, а коли хлопчик трохи підріс, то вже ні про що інше й не думав. Як піде, бувало, в ліс пасти худобу або з кошиком по ягоди, то завжди повернеться без ягід і каже шепелявлячи:

— Матусю! Так там сцось у лісі глало... Ой! Ой!

А мати йому на це:

— Грало? Ось я тобі заграю, пожди!

І справді, часом вибивала йому музику ополоником по спині. Янко лементував, обіцяв, що більше не буде, проте йому все здавалося, ніби в лісі таки й справді щось грало... Що? Хіба він знав?.. Сосни, буки, берези, вільхи — все грало; весь ліс та й годі!

Луна теж грала... В полі награвали йому билини, в садку під хатиною цвірінчали горобці, аж вишні тряслися!.. Ввечері Янко прислухався до всіх голосів на селі, і йому, певне, здавалося, ніби грає все село. А коли послали хлопчика до роботи — розкидати гній, то йому навіть вітер грав у вилах.

Побачив раз економ, що Янко стоїть із розпатланим чубом і слухає, як вітер грає у дерев'яних вилах... побачив і, скинувши з себе ремінь, дав йому доброї прочуханки. Але й це не допомогло... Люди його прозивали "Янко-музикант". Навесні він тікав із дому — робити сопілки біля струмка. Вночі, коли кумкали жаби, деркачі кричали на луках, птах бугай озивався по росі, коли півні співали попідтинню, він навіть спати не міг, усе лежав і слухав; і хто його знає, яка там йому вчувалася музика...

Навіть у костьол мати не могла брати його з собою, бо тільки-но орган загуде або заспіває солодким голосом — у дитини так туманіли очі, наче вона була вже не на цьому, а на тому світі...

Сторож, котрий ходив уночі селом та, щоб не заснути, лічив зорі в небі або розмовляв тихенько з собаками, бачив не раз білу Янкову сорочку, коли він прокрадався поночі до корчми. Певна річ, не до корчми ходив він, а тільки під корчму. Там він слухав, причаївшись під стінкою. Люди танцювали "обертаса". Часом якийсь парубок вигукував: "У-га!"; чути було тупіт чобіт, дівочі голоси: "Ну, що ж!" Скрипки співали тихо: "Будем їсти, будем пити, будем веселитись!", а контрабас вторував їм поважно: "Як бог дасть! Як бог дасть!" Вікна іскрились світлом, кожна балка в корчмі, здавалося, також тремтіла й співала, а Янко все слухав...

Що б він тільки не дав, аби мати таку скрипку, яка тоненько награє: "Будем їсти, будем пити, будем веселитись!" Такі співучі дощечки! Та ба! Де ж їх дістати? Де їх роблять? Коли б йому принаймні дозволили хоч раз узяти скрипку в руки!.. Та де там! Йому можна було тільки слухати, от він і слухав, аж поки голос сторожа не озивався за ним із темряви:

— А чи не підеш ти додому, ледащо?

Тоді Янко чимдуж утікав додому, а за ним линув у темряві голос скрипки: "Будем їсти, будем пити, будем веселитись!" — і поважний голос контрабаса: "Як бог дасть! Як бог дасть! Як бог дасть!"

Не було для Янка більшого свята, як слухати скрипку чи то на зажинках, чи то на якомусь весіллі. Він залазив потім на піч і не обзивався цілими днями, мов кіт, зиркаючи з темряви блискучими очима. Якось він змайстрував сам собі скрипку з дранки та кінського волосу, але вона не хотіла грати так гарно, як та в корчмі: ця скрипка бриніла тихо-тихесенько, наче мушка або комарик. Янко, проте, грав на ній з ранку до вечора, хоч діставав за те стільки штурханів, що кінець кінцем став схожий на оббите зелене яблуко. Але така вже була в нього вдача. Хлопчик худнув, тільки живіт у нього був завжди великий і роздутий; чуприна ставала дедалі густіша, очі розкривалися ширше й ширше, хоч найчастіше бували повні сліз. А щоки й груди западали все глибше...

Янко був не схожий на інших дітей, швидше він нагадував свою скрипку з дранки, яка ледве бриніла. В переднівок він мало не вмер із голоду, бо живився лише морквою, а також бажанням мати скрипку. Але це бажання не принесло йому добра.

Один лакей у панському маєтку мав скрипку. Інколи смерком він грав на ній, щоб сподобатися покоївці. Янко часом підповзав поміж лопухами аж до відчинених дверей буфетної, аби тільки подивитися на ту скрипку. Вона висіла на стінці якраз напроти дверей. Вся душа хлопчикова линула з очей до тієї скрипки; скрипка здавалась йому чимось недоторканним і святим. А проте він хотів хоч раз узяти її в руки або хоч придивитися зблизька... Бідне маленьке дитяче серце тремтіло, повне щастя від самої цієї думки.

Одної ночі в буфетній нікого не було. Пани давно жили за кордоном, будинок стояв порожній, лакей завжди сидів у кімнаті покоївок. Янко, причаївшись у лопухах, довго дивився крізь відчинені двері на мету всіх своїх бажань. Повний місяць скоса заглядав через вікно в кімнату, вимальовуючи на стіні великий ясний квадрат. Цей квадрат помалу

наближався до скрипки, аж поки освітив її всю. У темряві хлопцеві здавалося, ніби від скрипки лине срібне сяйво, а надто опуклі лінії її були освітлені так яскраво, що Янко ледве міг на неї дивитися. В місячному сяйві було видно все: вигнуті боки скрипки, струни, загнутий гриф. Кілочки на ній блищали, мов світлячки, а смичок, що висів поряд, скидався на срібний прут...

Ой! Яке це все було гарне й справді чарівне! Янко дивився на скрипку все жадібніше. Скулившись у лопухах, спершись ліктями на худі коліна, з розкритим ротом, він дивився й дивився, не відриваючи очей. То страх спиняв його на місці, то якась непереможна сила штовхала Янка вперед. Чари це були, чи що?.. Здавалося, освітлена скрипка наближалася з темряви, підпливала до хлоп'яти. Часом вона ніби мерхла, щоб знов засвітитися ще дужче. Чари, справжні чари! Тим часом війнув вітер, тихо зашуміли дерева, зашелестіли лопухи, й хлопчик виразно почув: "Іди, Янку! В буфетній нема нікого... Іди, Янку!.."

Ніч була ясна, місячна. В саду над ставком заспівав соловейко, виводячи то тихо, то голосніше: "Іди! Підійди! Візьми!" А поважна дрімлюга тихо облетіла навколо голови дитини й гукнула: "Янку, ні! Ні!" Але дрімлюга відлетіла, а соловейко залишився, й лопухи шелестіли чимраз голосніше: "Там нема нікого!" Скрипка засяяла знову.

Бідне маленьке скулене тільце обережно посунулось уперед, а соловейко тихесенько виводив: "Іди! Підійди! Візьми!"

Біла сорочечка вже мелькала біля самих дверей. Чорні лопухи не затуляли її. На порозі кімнати чути було, як швидко дихали слабі груди дитини. Ще хвилина — біла сорочка зникла, вже тільки одну босу ніжку видно за порогом. Даремно дрімлюга пролітає ще раз, гукаючи: "Ні! Ні!" — Янко вже в буфетній.

Закумкали раптом величезні жаби на ставку, ніби злякавшись чогось, та незабаром змовкли. Перестав виспівувати соловейко, не

шелестіли лопухи. Янко ступав тихо, обережно, але тут його охопив страх. Там, у лопухах, він почував себе наче вдома, а тут — мов дике звірятко в пастці. Рухи його стали рвучкими, подих — коротким і свистячим, до того ж Янка знов оповила темрява. Тиха літня блискавиця, майнувши із заходу на схід, освітила ще раз кімнату і Янка, що завмер навкарачки перед скрипкою, задерши голову. Але блискавиця згасла, місяць заслонила хмарка, і вже нічого не було ні видно, ні чути.

Та за хвилину в темряві полинув тихий плачливий звук, ніби хтось необережно доторкнувся до струн,— і раптом...

Якийсь грубий заспаний голос гнівно спитав із кутка кімнати:

— Хто там?

Янко затаїв подих, але грубий голос спитав ще раз:

— Хто там?

Одсвіт сірника замиготів на стіні, стало видно, а потім... О боже! Залунала лайка, удари, плач дитини, лемент: "Ой, не буду!" Замиготіло світло у вікнах, загавкали собаки, знявся галас у всьому домі...

На другий день бідний Янко вже стояв перед судом у старости.

Чи будуть його судити як злодія? Напевно.

Глянули староста й засідателі, як він стоїть перед ними з пальцем у роті, з витріщеними, зляканими очима, малий, худий, затурканий, не розуміючи, де він і чого від нього хочуть... Як тут судити такого бідолаху, що має десять років і ледве на ногах тримається? В тюрму його посадити, чи що?.. Треба ж мати трохи милосердя до дітей. Нехай

його візьме сторож, нехай йому всипле різок, щоб більше не крав, та й годі.

Покликали сторожа Стаха.

— Візьми його та дай йому отам на згадку.

Стах кивнув своєю придуркуватою звірячою головою, взяв Янка під пахву, мов якесь кошеня, і поніс до стодоли. Хлоп'я чи не розуміло, що зараз буде, чи дуже злякалось, але не озвалося ні словом, тільки дивилося, мов зляканий птах. Хіба ж воно знало, що з ним зроблять? Та як Стах у стодолі взяв його в оберемок, простяг на землі і, закотивши сорочину, махнув з плеча, лише тоді Янко скрикнув:

— Матусю! — і так за кожним ударом різкою кричав: "Матусю! Матусю!", але все тихше й слабше, аж поки за якимось ударом затих зовсім і вже не кликав матері!..

Бідна, розбита скрипка!..

Ех, ти, дурний, злий Стах! Хто ж так б'є дітей? Адже воно й так було мале, кволе й ледве дихало.

Прийшла мати, забрала хлопчика, але мусила вже нести його додому на руках...

На другий день Янко не встав, а на третій день, надвечір, уже вмирав собі спокійно на лавці під ряднину.

Ластівки щебетали на черешні, що росла біля хати, промінь сонця падав крізь шибку й заливав світлом золоту розпатлану голівку дитини, обличчя, в якому вже не було ні краплини крові. Цей промінь був ніби шлях, яким мала відійти душа хлопчика. Добре, що хоч у хвилину смерті вона піде широкою сонячною дорогою, бо за життя ішла справді

тернистою стежиною. Худі груди ще здіймалися від подиху, хлоп'я, здавалося, прислухалось до відгомону сільського життя, що линув крізь розчинене вікно. Був вечір. Дівчата, йдучи із сіножаті, співали: "Ой на зеленій на луці", а від струмка долинав голос сопілки... Янко востаннє прислухався, як грає село... На ряднині поруч лежала його скрипка з дранки.

Раптом обличчя вмирущої дитини прояснилося, а з побілілих уст злетів шепіт:

— Матусю!..

— Що, синку? — озвалася мати, яку душили сльози...

— Матусю, бог дасть мені на небі справжню скрипку?

— Дасть, синку, дасть! — відповіла мати.

Більше вона нічого не могла сказати: груди їй шматував нестерпний жаль. І простогнавши тільки: "Ой Ісусе! Ісусе!", мати впала обличчям на скриню й заридала, як божевільна або як людина, що бачить: не врятувати їй від смерті того, кого любить найбільше в світі...

І вона справді не врятувала, бо коли, підвівшись, знову глянула на дитину, очі малого музиканта були широко розплющені, але нерухомі, а споважніле обличчя — застигле й сумне. Сонячний промінь теж зник.

Спи спокійно, Янку!

* * *

Другого дня повернулися з Італії пани. Разом із ними приїхав і панич, який залицявся до панни. Панич мовив по-французьки:

— Яка прекрасна країна Італія!

— І який артистичний у ній народ! Це справжнє щастя — відшукувати там талановитих людей і допомагати їм,— додала панна.

Над Янком шуміли берези...